

تبیین تأثیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان (مطالعه موردی: دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم شهر مهریز)

ابوالفضل پورگنجی^۱، منوچهر علی‌نژاد^۲

چکیده

اعتماد اجتماعی یکی از بنیادی‌ترین عناصر استحکام و همبستگی جوامع است. این مسئله در بین دانش‌آموزان که نسل‌های آتی هر جامعه‌ای هستند، از اهمیت بیشتری برخوردار است. یکی از عواملی که با توجه به نظام فرهنگی-ارزشی حاکم بر جامعه ایرانی نقشی پررنگ در اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان دارد، دین‌داری است. بر این اساس، پژوهش حاضر به بررسی تأثیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان پرداخت. روش تحقیق از نوع پیمایش بود. جامعه آماری، دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم شهر مهریز بودند که تعداد ۲۵۰ نفر از آن‌ها با استفاده از شیوه نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب حجم انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفتند. ابزار گردآوری داده‌های پژوهش پرسشنامه بود. یافته‌های پژوهش نشان داد که سطح اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان بالاتر از حد متوسط است. اعتماد اجتماعی در بین دانش‌آموزان پسر به‌طور معناداری بالاتر از دانش‌آموز دختر است. برآورد رگرسیون خطی بیانگر این است که اثر متغیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان برابر با مقدار $(\text{Beta} = ۰/۴۰)$ و به لحاظ آماری معنادار است. با این حال، تفاوت معناداری بین دانش‌آموزان پسر و دختر به لحاظ میزان اثر متغیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی وجود ندارد. به عبارت دیگر، متغیر جنس اثر متغیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی را تعدیل نمی‌کند.

واژگان کلیدی: اعتماد اجتماعی، دین‌داری، دانش‌آموز، مدرسه، مهریز

pourganji@pnu.ac.ir

^۱. مربی گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

m.alinejad@yazd.ac.ir

^۲. استادیار گروه مددکاری و سیاست‌گذاری اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.

طرح مسئله

دانش‌آموزان، به‌عنوان نسل آینده، نقش حیاتی در توسعه و پیشرفت هر جامعه‌ای دارند. علاوه بر اینکه دانش‌آموزان نیروهای انسانی آتی یک جامعه محسوب می‌شوند و نیاز است که مهارت‌های علمی و فنی لازم را از مدرسه به‌مرور یاد بگیرند، توسعه فردی، فرهنگی و اجتماعی آنان نیز اهمیت محوری برای آینده دارد. توسعه هر جامعه‌ای نیازمند انسان‌های توسعه‌یافته و دارای توانمندی‌های فرهنگی و اجتماعی است. در صورتی که دانش‌آموزان با مسائل و چالش‌های فرهنگی و اجتماعی در مدرسه و در دوران نوجوانی مواجه شوند، این امر ذهنیتی توسعه‌نیافته را در آنان شکل می‌دهد که در آینده برای آن‌ها و جامعه پیامدهای منفی بسیاری در پی خواهد داشت؛ بنابراین، نیاز است که دانش‌آموزان هم‌زمان با مهارت‌های علمی و فنی، از توانمندی‌های فرهنگی و اجتماعی نیز برخوردار باشند. به همین دلیل مدارس مدرن در جهان اکنون به‌سوی «یادگیری آینده‌محور»^۱ (بولستاد^۲ و همکاران، ۲۰۱۲: ۱۶) در راستای آماده‌سازی حرفه‌ای، روانی، فرهنگی و اجتماعی دانش‌آموزان برای آینده حرکت کرده‌اند (شابرث^۳ و همکاران، ۲۰۲۰؛ چن^۴ و وازسونی^۵، ۲۰۱۳؛ بولستاد، ۲۰۱۲). یکی از عواملی که به‌عنوان بنیادی برای توانمندی فرهنگی و اجتماعی و شکل‌دهی به ذهنیت توسعه‌گرا در دانش‌آموزان عمل می‌کند، اعتماد اجتماعی است.

اعتماد اجتماعی بعدی از سرمایه اجتماعی محسوب می‌گردد. اعتماد فرضی شناختی که کنش‌گران فردی یا جمعی/گروهی در تعامل با دیگران به کار می‌بندند. این فرض شناختی، با ترجیحات و تمایلات رفتاری دیگران از لحاظ آمادگی آن‌ها برای کمک، همکاری و پرهیز از اقدامات خودخواهانه، خصمانه ارتباط دارد (نصوحیان، ۱۳۸۷: ۱۶۶). اعتماد شاخصی از سرمایه اجتماعی است که تبادل اجتماعی را در شرایط عدم اطمینان و ریسک تسهیل می‌کند (کوک^۶، ۲۰۰۱). الیسون^۷ و فایرستون^۱ (۱۹۷۴) اعتماد را

¹ Future-oriented Learning

² Bolstad, R

³ Shubert, J

⁴ Chen, P

⁵ Vazsonyi, A. T

⁶ Cook. K. S

⁷ Ellison, C. W

را واگذاری منابع به دیگران می‌دانند. با این انتظار که آن‌ها به‌گونه‌ای عمل خواهند کرد که نتایج منفی به حداقل ممکن کاهش می‌یابد و دستیابی به اهداف میسر می‌گردد (افشانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۰)؛ بنابراین، اعتماد در جهان مدرن پاسخی به عدم قطعیت‌ها در زندگی روزمره است. افراد و نهادها به یکدیگر اعتماد می‌کنند تا بتوانند بر فرآیند و مسائلی که در کنترل آن‌ها نیست، مسلط شوند (آنهیرر^۲ و توپلر^۳، ۲۰۰۹: ۱۴۵۳). اعتماد اجتماعی نیز در این بافتار تعریف می‌شود. اعتماد اجتماعی اعتقاد به صداقت، صداقت و قابل‌اعتماد بودن دیگران در شرایط عدم قطعیت است (تیلور^۴ و همکاران، ۲۰۰۷: ۱). اعتماد اجتماعی، ایمانی است که بر اساس آن، مردم معمولاً منصف، کمک‌کننده و قابل‌اعتماد هستند (رای‌لاک و فلاناگان، ۲۰۱۲: ۵۴۹). به نظر گیدنز^۵ (۱۳۸۷: ۲۳) اعتماد ابراز اطمینان نسبت به اشخاص یا نظام‌های مجرد، بر اساس نوعی جهش به ایمان، که معمولاً مشکل نادانی و بی‌اطلاعی را برطرف می‌سازد، است.

اعتماد بخشی از ساختار سرمایه اجتماعی محسوب می‌گردد. علاوه بر اینکه اعتماد اجتماعی می‌تواند عاملی مهم در جامعه‌پذیری دانش‌آموزان باشد، عاملی برای موفقیت و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان نیز محسوب می‌گردد. پاتنام^۶ (۲۰۱۵: ۳۰۲) معتقد است که دانش‌آموزانی که سرمایه اجتماعی پایینی دارند موفقیت تحصیلی کمتری دارند و بیشتر با یکدیگر درگیر هستند. کلمن^۷ (۱۹۸۸: ۱۱۱) نیز بر این باور است که دانش‌آموزانی که دارای خانواده‌های با سرمایه اجتماعی بالا هستند، پیشرفت تحصیلی بیشتری دارند. اعتماد به‌عنوان بعدی از سرمایه اجتماعی نیز همین نقش را می‌تواند ایفا نماید. عموماً دانش‌آموزانی که اعتماد اجتماعی بالاتری دارند، پیشرفت تحصیلی بیشتری نیز دارند و فرآیند جامعه‌پذیری آن‌ها با سهولت بیشتری انجام می‌شود (وانگ^۸ و فلیچر^۹، ۲۰۱۶). این دانش‌آموزان احتمالاً زمینه‌ها و بسترهای مطلوب‌تری برای فراگیری مهارت‌ها

¹ Firestone, I. J

² Anheier, H. K

³ Toepler, S

⁴ Taylor, P

⁵ Giddens, A

⁶ Putnam, R. D

⁷ Coleman, S. J

⁸ Wang, D

⁹ Fletcher, A

و توانمندی‌های فرهنگی-اجتماعی لازم برای زندگی در آینده به‌عنوان یک بزرگسال را دارند.

اعتماد اجتماعی در دانش‌آموزان عموماً تحت تأثیر نظام ارزش‌های فرهنگی-اجتماعی شکل می‌گیرد. مسئولیت‌پذیری و عدالت آموزشی (لوندبرگ^۱ و عبدالزاده^۲، ۲۰۱۹)، الگوهای رفتاری والدین و معلمان (کورنیانینگیسی^۳ و همکاران، ۲۰۱۲)، احساس همبستگی و تعامل (فلاناگان^۴ و استوات^۵، ۲۰۱۰)، مشارکت اجتماعی (پاپانیس^۶ و روملیتو^۷، ۲۰۰۷)، شرایط اقتصادی و طبقه (هو^۸، ۲۰۰۷)، تعاملات اجتماعی، خانوادگی و آموزشی (ادریسی و جوشقانی، ۱۳۸۶؛ وانگ^۹ و فلیچر^{۱۰}، ۲۰۱۶؛ آدامس^{۱۱} و کریستنسن^{۱۲}، ۲۰۰۰)، حمایت اجتماعی (حسینی و همکاران، ۱۴۰۰)، هوش اجتماعی و هویت اجتماعی (فلاحی و همکاران، ۱۳۹۹)، گروه‌های مرجع (مزینانی و همکاران، ۱۳۹۸)، دین‌داری (گراشی و همکاران، ۱۳۹۷؛ قاسمی، ۱۴۰۰؛ د'آنگلو^{۱۳} و همکاران، ۲۰۲۳؛ ابستان کینگ^{۱۴} و فارو^{۱۵}، ۲۰۰۸).

«دین‌داری یکی از مهم‌ترین متغیرهای تأثیرگذار بر اعتماد اجتماعی است. دین‌داری را به‌نوعی می‌توان عصاره این نظام ارزشی در جامعه ایرانی قلمداد نمود. دین‌داری عبارت است از مجموعه شناخت‌ها، احساس‌ها و تمایلات نسبتاً پایدار و مثبت نسبت به دین که در وضعیت عادی، طبیعی، اجتماعی و روانی در فرد وجود داشته باشد و در کنش‌های وی نسبت به نیروی جذاب (خداوند) جهان، خود، جامعه و تاریخ به ظهور برسد» (حشمت‌یغمایی، ۱۳۸۰: ۱۹۰). دین‌داری یکی از بنیادهای نظام ارزشی خانواده‌های

¹ Lundberg, E

² Abdelzadeh, A

³ Kurnianingsih, S

⁴ Flanagan, C. A

⁵ & Stout, M

⁶ Papanis, E

⁷ Roumeliotou, M

⁸ Ho, E. S

⁹ Wang, D

¹⁰ Fletcher, A. C

¹¹ Adams, K. S

¹² Christenson, S. L

¹³ d'Angelo, M. J

¹⁴ Ebstyn King, P

¹⁵ Furrow, J. L

ایرانی است که نتایج پژوهش‌های مختلف (گراشی و همکاران، ۱۳۹۷؛ مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۴؛ اکبری بورنگ و قوامی‌راد، ۱۳۹۴) نشان داده است بر اعتماد اجتماعی تأثیرگذار است. هرچقدر گرایش‌های دینی والدین دانش‌آموزان بیشتر باشد، احتمالاً دانش‌آموزان نیز سطح دین‌داری بالاتری خواهند داشت و احتمالاً اعتماد اجتماعی آن‌ها نیز بیشتر خواهد بود. دین‌داری و فراگیری ارزش‌ها و هنجارهای دینی بخشی از فرآیند جامعه‌پذیری دانش‌آموزان محسوب می‌شود که نظام اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان را در نهایت شکل می‌دهد. علاوه بر نهاد خانواده، مدرسه نیز نقشی بنیادی در شکل‌گیری نظام ارزش‌ها در دانش‌آموزان دارد. با توجه به اینکه نظام آموزشی در ایران متکی بر انگاره‌های دینی است، می‌توان گفت که مدرسه نیز در فرآیند جامعه‌پذیری دانش‌آموزان، نقشی مهم در دین‌داری آنان بازی می‌کند.

اعتماد اجتماعی در وجه مدرن آن اساساً در بافت شهری است که شکل واقعی‌تری پیدا می‌کند. در بافت‌های غیرشهری هنوز فرآیندهای اعتمادیابی سنتی حاکم است. حقیقتیان (۱۳۹۱) معتقد است که شهرنشینی بر اعتماد اجتماعی تأثیر منفی می‌گذارد و سبب کاهش آن می‌شود. جمعیت شهر مهریز طبق سرشماری ۱۳۹۰ از ۲۸۴۸۳ به ۳۴۲۳۷ در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان یزد، ۱۴۰۳: ۱۳۷). صنعتی شدن باعث شده است نیاز به نیروی کار برای اشتغال در بخش صنعت افزایش یابد. جمعیت شاغل در بخش صنعت شهر مهریز به ۷۵ درصد می‌رسد و ۱۲ هزار نفر در واحدهای تولیدی و صنعتی شهرستان اشتغال به کار دارند و با توجه به آماده شدن زیرساخت‌های بخش صنعت در آینده با کمبود نیروی انسانی در بخش صنعت روبرو خواهد شد (ایسنا: ۱۴۰۳). صنعتی شدن باعث شده است افراد غیربومی برای فعالیت اقتصادی و اشتغال وارد شهر مهریز شوند و نوعی اختلاط فرهنگی در این شهر شکل بگیرد. قبل از توسعه صنعت در این شهر، روابط و مناسبات فرهنگی و اجتماعی بر مبنای شباهت، اعتماد، شناخت و خویشاوندی صورت می‌گرفت، اما بعد از توسعه صنعت، این وضعیت تغییر پیدا کرده و نوعی بیگانگی و غریبگی بر روابط و مناسبات فرهنگی و اجتماعی حاکم شده است؛ به عبارت دیگر، روابط اجتماعی در شهر مهریز از دیدگاه تونیس از وضعیت گمین‌شافت به گزل‌شافت و از دیدگاه دورکیم از جامعه

مکانیکی به ارگانیکی تغییر یافته است و شهر دچار دگردیسی در روابط اجتماعی شده است. روابط با غریبه‌ها و افراد ناآشنا گسترش یافته است و میزان و کیفیت اعتماد افراد به یکدیگر کاهش پیدا کرده است. این وضعیت در میان دانش‌آموزان نیز وجود دارد. در گذشته دانش‌آموزان عموماً از یکدیگر شناخت داشتند و از یک بافت فرهنگی-ارزشی مشترک و یکسان برخاسته بودند، اما بعد از توسعه صنعت، این شناخت تضعیف شده و اختلاط فرهنگی-ارزشی در میان دانش‌آموزان بیشتر شده است. این مسئله احتمالاً بر کمیت و کیفیت اعتماد بین فردی دانش‌آموزان در وهله اول و اعتماد اجتماعی آنان در وهله بعد تأثیرگذار است. با توجه به اینکه دانش‌آموزان نسل آینده جامعه مهریز محسوب می‌شوند، چنین وضعیتی می‌تواند آسیب‌زا بوده و سبب تضادها و تعارضات فرهنگی و اجتماعی در این شهر شود. شناخت وضعیت موجود اعتماد دانش‌آموزان می‌تواند گامی اولیه و مؤثر در جهت فهم و مواجهه صحیح‌تر با تشدید بی‌اعتمادی اجتماعی در این شهر در آینده و جلوگیری از تشدید منازعات و تضادهای فرهنگی-اجتماعی باشد.

دین‌داری یکی از عواملی است (در کنار عوامل دیگر مرتبط با نظام ارزش‌ها) که در شکل‌گیری اعتماد اجتماعی نقش پررنگی ایفا نماید. در این پژوهش به نحوه و میزان این تأثیرگذاری پرداخته می‌شود. به‌طور مشخص، پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که دین‌داری چه تأثیری بر اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان دارد؟

پیشینه پژوهش

در زمینه اعتماد اجتماعی پژوهش‌های نسبتاً گسترده‌ای انجام شده است، اما پژوهش‌های معدودی در زمینه نقش دین‌داری در اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان صورت گرفته است. در ادامه به مرور نتایج مهم‌ترین این پژوهش‌ها پرداخته می‌شود.

قاسمی (۱۴۰۰) در بررسی عوامل مؤثر بر اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان شهرستان در گزین به این نتیجه رسیده است که بین دین‌داری و اعتماد اجتماعی رابطه مثبت و معناداری وجود داشته است. در مقابل بین جنس و طبقه با اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان ارتباط معناداری وجود نداشته است. گراشی و همکاران (۱۳۹۷) در بررسی تأثیر دین‌داری بر ابعاد سرمایه اجتماعی در دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه شهرستان لارستان

به این نتیجه رسیده‌اند که بین ابعاد احساسی، پیامدی و مناسکی دین‌داری دانش‌آموزان و اعتماد اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد؛ هرچند این رابطه به نسبت دیگر ابعاد سرمایه اجتماعی (مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی) ضعیف‌تر است. اکبری بورنگ و قومی‌راد (۱۳۹۴) در بررسی نقش دین‌داری در اعتماد بین فردی دانش‌آموزان شهرستان بیرجند به این نتیجه رسیده‌اند که بین جهت‌گیری مذهبی دانش‌آموزان و اعتماد بین فردی آنان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. پیلتن و جعفری (۱۳۹۳) به این نتیجه رسیده‌اند که بین میزان دین‌داری دانش‌آموزان و اعتماد، همکاری و تعاملات رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. رشید (۱۳۹۲) در بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و انواع دین‌داری در بین دانش‌آموزان شهر کرج به این نتیجه رسیده است که بین دین‌داری سنتی و اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان (به‌عنوان یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی) رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. بین دین‌داری سکولار و اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان رابطه منفی و معناداری وجود دارد، اما بین دین‌داری قومیت‌گرا و دین‌داری تکثرگرا با اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود ندارد. زارع کاریزی (۱۳۸۸) در بررسی نقش دین‌داری در سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان شهر بابلسر به این نتیجه رسیده است که سه بعد دین‌داری (تجربی، مناسکی و پیامدی) با اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان و پیوندهای اجتماعی آن‌ها مثبت و معنادار بوده است، اما رابطه بعد اعتقادی با این متغیرها معنادار نبوده است.

دِ آنگلو و همکاران (۲۰۲۳) نقش دین‌داری در اعتماد اجتماعی در میان دانش‌آموزان بررسی را بررسی کرده‌اند. آنان به این نتیجه رسیده‌اند که دین‌داری و مشارکت مذهبی بر اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان تأثیر مثبت دارد. در مقابل تأثیر نوع مذهب و دین دانش‌آموزان بر اعتماد اجتماعی آنان معنادار نبوده است. ازیریم^۱ و همکاران (۲۰۲۱) در بررسی نقش دین‌داری در اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان نیجریه‌ای به این نتیجه رسیده‌اند که اعتقاد و باورهای مذهبی تأثیری بر اعتماد اجتماعی ندارد. در مقابل، مشارکت مذهبی تأثیر منفی و معناداری بر اعتماد اجتماعی داشته است. لونداسون^۲ و تراگرات^۳ (۲۰۱۳) در بررسی

^۱ Ezirim, G. E

^۲ Lundåsen, S. W

^۳ Trägårdh, L

رابطه دین‌داری و اعتماد در کشور سوئد به این نتیجه رسیده‌اند که حتی در یک جامعه به‌شدت سکولار هم پیوند مثبتی بین دین‌داری و اعتماد اجتماعی وجود دارد. ابستان کینگ و فارو (۲۰۰۸) در بررسی نقش دین‌داری در اعتماد اجتماعی (به‌عنوان یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی) در میان دانش‌آموزان آمریکایی به این نتیجه رسیده‌اند که افرادی که سطح دین‌داری بالاتری دارند، از سطح اعتماد بالاتری نسبت به والدین، دوستان و افراد غریبه نیز برخوردار هستند. اعتماد اجتماعی بالای ناشی از دین‌داری سبب پیامدهای اخلاقی برای افراد می‌شود. در واقع، اعتماد اجتماعی متغیری مداخله‌گر در تأثیرگذاری دین‌داری بر نگرش‌ها و رفتارهای اخلاقی دانش‌آموزان است. هریج^۱ و همکاران (۲۰۰۲) نقش دین‌داری را در اعتماد اجتماعی دانشجویان تازه‌وارد به دانشگاه در ایرلند شمالی را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که دین‌داری بالاتر سبب اعتماد درون‌مذهبی بیشتر و اعتماد بین‌مذهبی کمتر می‌شود. کاتولیک‌ها نسبت به گروه‌های دیگر اعتماد اجتماعی کمتری داشته‌اند. همچنین زنان کمتر از مردان به افراد مذهب‌های دیگر اعتماد می‌کنند.

بررسی مطالعات انجام‌شده در زمینه اعتماد دانش‌آموزان نشانگر این است که بیشتر این پژوهش‌ها دین‌داری را نه به‌عنوان یک پدیده مستقل، بلکه به‌عنوان یک متغیر در کنار متغیرهای دیگر بررسی کرده‌اند. این مسئله در مورد پژوهش‌های خارجی بیشتر نمود دارد. تقریباً همه پژوهش‌ها نگاه حاشیه‌ای به نقش دین‌داری در اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان داشته‌اند. تأثیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی در سطح کلان تا حدودی بررسی شده است، اما این مسئله در بین دانش‌آموزان و نظام آموزشی مدرسه به‌طور کلی مورد غفلت قرار گرفته است. پژوهش حاضر سعی دارد به‌طور خاص نقش دین‌داری را در اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان در بافت شهری مهریز به‌طور خاص بررسی کند.

چارچوب نظری

نظریات و دیدگاه‌های مختلفی در زمینه اعتماد اجتماعی وجود دارند. در جامعه‌شناسی عموماً اعتماد اجتماعی ذیل سرمایه اجتماعی بحث می‌شود و به‌عنوان یکی از ابعاد بنیادی آن قلمداد می‌گردد. در این پژوهش دو دیدگاه نظری به‌عنوان چارچوب نظری

^۱ Hargie, O. D

انتخاب شده‌اند. در مورد ماهیت اعتماد اجتماعی بر رویکرد نظری جیمز کلمن و در زمینه عوامل تأثیرگذار بر اعتماد اجتماعی بر دیدگاه آنتونی گیدنز تمرکز شده است.

کلمن بحث از اعتماد اجتماعی را ذیل نظریه سرمایه اجتماعی خود قرار می‌دهد و با تأثیرپذیری از نظریه انتخاب عقلانی، اعتماد اجتماعی را وارد کردن احتمال خطر در تصمیم‌گیری می‌داند. کلمن (۱۳۹۰) عنوان می‌کند وضعیت‌های متضمن اعتماد، طبقه‌ای فرعی از وضعیت‌هایی را در برمی‌گیرند که متضمن خطر است و این وضعیت‌های خطری که فرد می‌پذیرد به عملکرد کنش دیگری بستگی دارد. وی معتقد است که هنگامی که شرایط خطر شکل می‌گیرد، دو اتفاق رخ می‌دهد:

۱. اعتماد کردن و در نظر گرفتن فایده انتظار

۲. اعتماد نکردن و در نظر نگرفتن فایده انتظار

اگر نسبت منفعت به احتمال زیان، از نسبت مقدار زیان بالقوه بر مقدار منفعت بالقوه بیشتر باشد، اعتماد صورت می‌گیرد. اگر رابطه‌ای متضمن اعتماد متقابل باشد یکی از راه‌هایی که ممکن است اعتمادکننده به امین اعتماد کند: ۱- دادن فرصت طبیعی، ۲- تعهدات یا در واقع وسیله بازپرداخت تعهد است. یعنی اینکه امین می‌تواند رابطه ناقص را به قرینه تبدیل کند و عوامل واسطه‌ای با توجه به نقش‌شان در تضمین جریان منافع از اعتماد نهایی به امین نهایی شامل سه نقش: مشاوره، ضامن و سرمایه‌گذار می‌شود (کلمن، ۱۳۹۰: ۱۴۵).

کلمن (۱۳۹۰) معتقد است که برقراری اعتماد امکان کنش را از جانب امین به وجود می‌آورد که در غیر این صورت ممکن نمی‌گردید. وی از سه نوع سیستم اعتماد تحت عناوین اعتماد متقابل، اعتماد واسطه‌ای و اعتماد شخص ثالث یاد می‌نماید، لیکن از توجه به نظام‌های اعتماد در سطح کلان هرچند با شالوده‌های خردنگر غفلت نمی‌نماید. به نظر او دستیابی به دریافتی از پدیده‌های سطح کلان که متضمن اعتماد هستند، سودمند است. زیرا در این پدیده‌ها هر سه جزء متشکله نظام کنش با هم یافت می‌شوند، یعنی کنش‌های هدفمند کنشگران منفرد که تصمیم می‌گیرند اعتماد کنند یا اعتماد را بازستانند یا اعتماد را نقض یا حفظ کنند. انتقال خرد به کلان که از طریق آن، این کنش‌ها باهم ترکیب می‌شوند و رفتار سیستم را پدید می‌آورند و انتقال کلان به خرد که از طریق آن حالتی از

سیستم تصمیم‌های کنشگران منفرد را برای اعتماد کردن به درخور اعتماد بودن تبدیل می‌کند (کلمن، ۱۳۹۰: ۲۶۸).

عوامل مختلفی بر اعتماد اجتماعی تأثیرگذار هستند. گیدنز (۱۳۹۲) معتقد است، چهار زمینه محلی اعتماد بر فرهنگ‌های پیش از مدرن تسلط دارند، هرچند که هر یک از این چهار زمینه بر وفق سامان اجتماعی خاصشان گوناگونی‌های بسیاری را می‌پذیرند. نخستین زمینه اعتماد، نظام خویشاوندی است که در بیشتر محیط‌های پیش از مدرن، شیوه به نسبت ثابت سازمان‌دهی روابط اجتماعی را در راستای زمان و مکان فراهم می‌سازد. خویشاوندان معمولاً کسانی که برای تحقق یک رشته تعهدات می‌توان روی‌شان حساب کرد، تقریباً بدون آنکه علاقمندی شخصی به افراد خاص مورد حمایت‌شان داشته باشند. خویشاوندی شبکه‌ای از پیوندهای اجتماعی اعتماد‌پذیر را فراهم می‌سازد که اصولاً و غالباً در عمل، وسیله سازمان‌دهی روابط اعتماد را به دست می‌دهد (گیدنز، ۱۳۹۲: ۱۲۱-۱۲۰). عامل مهم دیگر از دیدگاه گیدنز، نفوذ کیهان‌شناسی مذهبی است. باورداشت‌های مذهبی تفسیرهای اخلاقی و عملی از زندگی اجتماعی و عملی و نیز جهان طبیعی به دست می‌دهند که برای مؤمنان محیطی از امنیت ارائه می‌کنند. دین وسیله سازمان‌دهنده اعتماد به چند شیوه است. نه تنها خدایان و نیروهای مذهبی حمایت‌های قابل‌اتکای مشیتی را برای مؤمنان فراهم می‌سازند، بلکه کارگزاران مذهبی نیز این کار را انجام می‌دهند. باورداشت‌های مذهبی مهمترین کارشان این است که معمولاً به تجربه رویدادها و موقعیت‌ها اعتماد تزریق می‌کنند و چهارچوبی را فراهم می‌سازند که در آن، این رویدادها و موقعیت‌ها را می‌توان تبیین کرد و در برابر آن‌ها واکنش نشان داد (گیدنز، ۱۳۹۲: ۱۲۲).

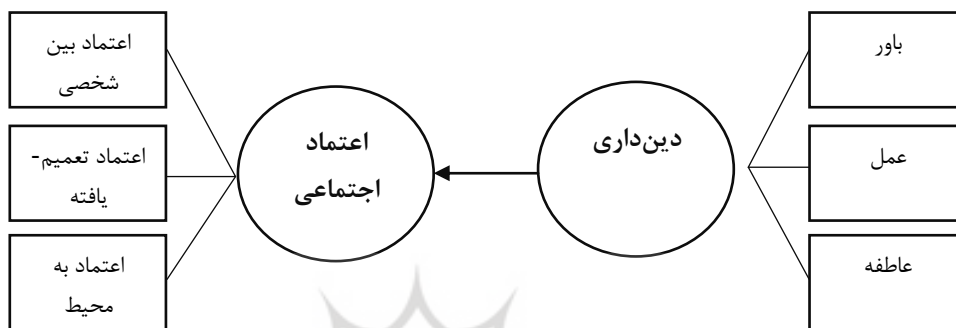
عامل سوم، اجتماع محلی است. منظور گیدنز تأکید بر اهمیت روابط محلی سازمان‌دهی شده بر مبنای مکان است؛ جایی که هنوز مکان بر اثر روابط فاصله‌دار زمانی و مکانی دگرگون نشده است. در بیشتر محیط‌های پیش از مدرن، از جمله بیشتر شهرها، محیط محلی جایگاه رشته‌های روابط اجتماعی در هم بافته‌ای است که پهنه مکانی محدود آن مایه استحکام این روابط می‌شود. محلّیت در محیط‌های پیش از مدرن، کانون و باعث امنیت وجودی به شیوه‌هایی است که در شرایط مدرنیّت اساساً از بین رفته‌اند

(گیدنز، ۱۳۹۲: ۱۲۲-۱۲۱). چهارمین زمینه عمده روابط اعتماد از منظر گیدنز سنت است. سنت بر خلاف دین، به مجموعه خاصی از باورداشت‌ها و عملکردها ارجاع ندارد، بلکه به شیوه سازمان‌دهی این باورداشت‌ها و عملکردها، به‌ویژه در رابطه با زمان، راجع است (گیدنز، ۱۳۹۲: ۱۲۵-۱۲۴). دیدگاه گیدنز در این زمینه را می‌توان نشأت‌گرفته از رویکرد دورکیم به دین قلمداد نمود.

دورکیم (۱۳۸۳: ۲۰۳) بر این باور است که دین تنها یک سیستم عقاید نیست؛ بلکه قبل از هر چیز سیستمی از نیروهاست. انسانی که زندگی مذهبی دارد، کسی است که در خود، قدرتی را احساس می‌کند که به‌طور معمول فاقد آن است. از نظر وی، دین تمایلات فردگرایانه را کنترل، جامعه را متحد و رفتارهای مسئولانه را تقویت می‌کند؛ همچنین به نظم اجتماعی رسمیت و اعتبار می‌بخشد و در نتیجه مبنایی برای کنترل اجتماعی فراهم می‌آورد (سراج‌زاده و پویانفر، ۱۳۸۷: ۷۵). دورکیم (۱۳۸۳) چهار کارکرد اساسی برای دین تعریف می‌کند. انضباط) دین با صیانت نفس و تقوا و پرهیزکاری که ایجاد می‌کند، از هرج‌ومرج ناشی از پرداختن انسان به تمایلات نفسانی و تضاد گرایش‌های فردی در جامعه جلوگیری به عمل می‌آورد. امیدواری) دین با مراسم و پیوندهایش بین پیروان خود انسجام عاطفی و شناختی ایجاد می‌کند. حیات‌بخشی) دین با انتقال ارزش‌های اجتماعی به نسل‌های بعدی، به جوامع نیز روح زندگی، انضباط و حرکت به‌سوی تعالی می‌بخشد. خوشبختی) دین با حل معمای مرگ و احساس فقدان، امید و آرامش را به پیروان خود الهام می‌بخشد (دورمیم، ۱۳۸۳: ۴۰ - ۱۵). دورمیم معتقد است که کارکرد دین تقویت همبستگی و انسجام اجتماعی است. از نظر وی، آیین‌های مذهبی از طریق تحمیل انضباط بر نفس و قدرت خویشنداری، انسان‌ها را برای زندگی اجتماعی آماده می‌سازند. تشریفات مذهبی مردم را گرد هم می‌آورند و پیوندهای مشترکشان را دوباره تصدیق و در نتیجه همبستگی اجتماعی را تحکیم می‌بخشند. اجرای مراسم مذهبی، میراث اجتماعی گروه را ابقا و احیا می‌کند و ارزش‌های پایدار آن را به نسل‌های آینده انتقال می‌دهد (کوزر، ۱۳۹۸: ۲۰۰).

هرچند گیدنز تأکید دارد که این عوامل در جامعه پیشامردن بر اعتماد اجتماعی تأثیرگذار هستند، اما به نظر می‌رسد که جامعه ایرانی دارای ویژگی‌های خاص دینی و

فرهنگی است که سبب شده است با وجود مدرن شدن نسبی، این عوامل به‌ویژه دین‌داری همچنان عواملی تأثیرگذار بر نظام اعتماد اجتماعی باشند. جامعه ایرانی دارای ماهیتی دینی است و این عامل یکی از بنیادهای نظام فرهنگی-ارزشی آن است. از همین رو طبیعی است که بر پدیده‌هایی مانند اعتماد اجتماعی، حتی با وجود مدرن شدن جامعه ایرانی، تأثیرگذار باشد.

شکل (۱). مدل نظری پژوهش

فرضیات پژوهش

۱. بین پسران و دختران دانش‌آموزان به لحاظ میزان اعتماد اجتماعی تفاوت وجود دارد.
۲. دین‌داری بر اعتماد اجتماعی در بین دانش‌آموزان تأثیر مثبت و معناداری دارد.
۳. اثر متغیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی در بین دانش‌آموزان پسر و دختر متفاوت است.

روش تحقیق

پژوهش حاضر در چارچوب رویکرد کمی و با استفاده از روش پیمایش به انجام رسیده است. جامعه آماری این دانش‌آموزان دختر و پسر سال سوم دبیرستان‌های شهر مهریز بوده‌اند. جامعه آماری پژوهش دانش‌آموزان مقطع متوسط دوم شهر مهریز بودند که بر مبنای آمار آموزش و پرورش این شهرستان تعداد آن‌ها ۱۹۳۱ نفر بوده است. حجم نمونه پژوهش برابر با ۲۵۰ نفر با استفاده از نرم‌افزار SPSS Sample Power با مدنظر قرار دادن معیارهایی از جمله درصد خطا (۵ درصد)، توان آزمون (بالای ۸۰ درصد)، حجم اثر شاخص ضریب تعیین (کمتر از ۵ درصد) و تعداد متغیرهای درگیر برآورد شده

است. شیوه نمونه‌گیری در این مطالعه از نوع احتمالی و طبقه‌ای متناسب با حجم بوده است. به‌منظور گردآوری داده‌های پژوهش از ابزار پرسشنامه استفاده گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش از آمار توصیفی شامل جداول فراوانی و شاخص‌های توصیفی (گرایش مرکزی، پراکندگی و شکل توزیع) و آمار استنباطی (تی تک‌نمونه‌ای^۱، تی مستقل^۲ و تحلیل رگرسیون^۳) استفاده شده است.

تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرها

دین‌داری: در تعریف دین هورتون^۴ می‌گوید «دین را می‌توان به‌عنوان بسط میدان روابط اجتماعی آدم‌ها به فراسوی محدوده‌های جامعه صرفاً بشری در نظر گرفت به‌طوری‌که این بسط باید به‌گونه‌ای باشد که انسان‌های درگیر در آن، خود را در موقعیتی وابسته به المثنی‌های غیرانسانی‌شان در نظر گیرند، همان شرطی که نمی‌گذارد حیوانات دست‌آموز به انجمن خدایان راه یابند» (همیلتون، ۱۳۷۷: ۲۹). «دین‌داری عبارت است از: مجموعه شناخت‌ها، احساس‌ها و تمایلات نسبتاً پایدار و مثبت نسبت به دین که در وضعیت عادی، طبیعی، اجتماعی و روانی در فرد وجود داشته باشد و در کنش‌های وی نسبت به نیروی جذاب (خداوند) جهان، خود، جامعه و تاریخ به ظهور برسد» (حشمت یغمایی، ۱۳۸۰: ۱۹۰). برای سنجش متغیر دین‌داری در راستای ابعاد آن (باور، عمل و عاطفه) تعداد ۱۵ گویه در قالب طیف لیکرت از کاملاً مخالف (۱) تا کاملاً موافق (۵) در پرسشنامه گنجانده شد؛ بنابراین دامنه تغییرات این متغیر بین ۱ تا ۵ بوده است. به این معنا که مقادیر نزدیک به مقدار ۱ نشان‌دهنده میزان دین‌داری پایین و مقادیر نزدیک به مقدار ۵ بیانگر میزان دین‌داری بالای افراد بوده است.

اعتماد اجتماعی: اعتماد اجتماعی عبارت از قابلیت تشخیص برای اتکا یا اطمینان به صداقت یا صحت اقوال یا رفتار دیگران است (گیدنز^۵، ۱۹۹۲: ۳۴-۳۳). زتومکا^۶ اعتماد را نوعی شرط‌بندی تعریف می‌کند که بر کنش دیگران در آینده مبتنی است (زتومکا،

¹ One Sample T Test

² Independent Sample T Test

³ Regression

⁴ Horton

⁵ Giddens

⁶ Sztompka

۱۹۹۹: ۲۵). کلمن^۱ معتقد است که اعتماد نوعی انتظار است که بر اساس محاسبه سود و زیان به دست می‌آید که توسط انسان‌های محاسبه‌گر و عقلانی نسبت به فرد یا گروهی از افراد یا سازمان‌ها برآورده می‌شود (کلمن، ۱۳۷۷: ۲۸۷). برای سنجش متغیر اعتماد اجتماعی در راستای ابعاد آن (اعتماد بین شخصی، اعتماد تعمیم‌یافته و اعتماد به محیط) تعداد ۷ گویه در قالب طیف لیکرت از کاملاً مخالف (۱) تا کاملاً موافق (۵) در پرسشنامه گنجانده شد؛ بنابراین دامنه تغییرات این متغیر بین ۱ تا ۵ بوده است. به این معنا که مقادیر نزدیک به مقدار ۱ نشان‌دهنده میزان پایین اعتماد اجتماعی و مقادیر نزدیک به مقدار ۵ بیانگر میزان بالای اعتماد اجتماعی بوده است.

اعتبار و پایایی ابزار سنجش: به منظور ارزیابی اعتبار ابزار سنجش متغیرهای پژوهش از دو شیوه اعتبار محتوا (صوری) و اعتبار سازه (رویکرد تحلیل عاملی تأییدی) استفاده شد. در واقع علاوه بر اینکه افراد متخصص میزان تناسب گویه‌های مربوط به هر یک از متغیرها را ارزیابی کردند از رویکرد تحلیل عاملی تأییدی و شاخص مربوط به اعتبار همگرا^۲ (شاخص AVE)^۳ نیز به منظور اعتبارسنجی ابزار سنجش این متغیرها استفاده شده است. گردید. به منظور سنجش پایایی یا به عبارت دیگر قابلیت اعتماد متغیرهای پژوهش نیز از ضریب آلفای کرونباخ^۴ و پایایی ترکیبی^۵ استفاده شد. برآورد مقادیر مربوط به شاخص متوسط واریانس استخراج‌شده برای متغیرهای پژوهش بالاتر از مقدار ۰/۵۰ و مقادیر مربوط به ضریب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی نیز بالاتر از مقدار ۰/۷۰ بوده است؛ بنابراین مقادیر مربوط به این شاخص‌ها دلالت بر اعتبار ابزار سنجش متغیرهای پژوهش و دقت اندازه‌گیری (قابلیت اعتماد) این متغیرها داشته‌اند.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی: توزیع نمونه آماری پژوهش برحسب متغیر جنس بیانگر این است که ۴۵/۴ درصد از نمونه آماری پژوهش دانش‌آموزان دختر و ۵۴/۶ درصد دانش-

^۱ Colmen

^۲ Convergent Validity

^۳ Average Variance Extracted

^۴ Cronbach Alpha

^۵ Composite Reliability

آموزان دختر بوده‌اند. میزان تحصیلات پدر و مادر اکثریت نمونه آماری پژوهش دیپلم و زیر دیپلم بوده و تعداد افراد خانواده‌ی نمونه آماری پژوهش از حداقل دو نفر تا حداکثر ده نفر بوده است.

جدول (۱). توصیف متغیرهای پژوهش برحسب شاخص‌های توصیفی

شاخص					نوع متغیر	متغیر
کشیدگی	کجی	واریانس	انحراف معیار	میانگین		
-۰/۳۰	-۰/۲۵	۰/۳۷	۰/۶۱	۳/۸۸	مستقل	دین‌داری
۰/۲۳	-۰/۳۱	۰/۲۰	۰/۴۴	۳/۲۱	وابسته	اعتماد اجتماعی

برحسب مقادیر جدول بالا میانگین متغیرهای دین‌داری و اعتماد اجتماعی در بین نمونه آماری پژوهش بالاتر از حد متوسط برآورد شده است. در واقع وضعیت دین‌داری و اعتماد اجتماعی در بین نمونه آماری پژوهش در وضعیت نسبتاً مطلوبی قرار دارد.

یافته‌های استنباطی

پرسش (۱). اعتماد اجتماعی در بین دانش‌آموزان دارای چه وضعیتی است؟
به‌منظور پاسخ به این پرسش از آزمون تی تک‌نمونه‌ای استفاده شد. با توجه به دامنه تغییرات مربوط به سنجش متغیر اعتماد (۱ تا ۵) عدد ۳ به‌عنوان حد متوسط یا میانگین فرضی مدنظر قرار گرفت. برآوردهای مربوط به آزمون تی تک‌نمونه‌ای در جدول زیر گزارش شده است:

جدول (۲). برآورد آزمون تی تک‌نمونه‌ای مربوط به میانگین متغیر اعتماد اجتماعی

آمار استنباطی				آمار توصیفی		متغیر
Test Value: 3				انحراف	میانگین	
Sig	درجه آزادی	آماره t	تفاوت میانگین	انحراف	میانگین	
۰/۰۰۰	۲۴۹	۶/۱۵	۰/۲۱	۰/۴۴	۳/۲۱	اعتماد اجتماعی

برآورد مقادیر مربوط به آزمون تی تک‌نمونه‌ای میانگین متغیر اعتماد اجتماعی در بین نمونه آماری پژوهش برابر با مقدار ۳/۲۱ و دارای تفاوت معنادار با میانگین فرضی (۳) است؛ بنابراین در پاسخ به این پرسش که اعتماد اجتماعی در بین جامعه آماری پژوهش

دارای چه وضعیتی است؟ می‌توان گفت میزان اعتماد اجتماعی در بین دانش‌آموزان شهر مهریز بالاتر از حد متوسط برآورد شده است.

فرضیه (۱). بین پسران و دختران دانش‌آموزان به لحاظ میزان اعتماد اجتماعی تفاوت وجود دارد.

برای آزمون فرضیه بالا از آزمون تی مستقل استفاده گردید، برآوردهای مربوط به این آزمون در جدول زیر گزارش شده است:

جدول (۳). برآورد آزمون تی جهت مقایسه متغیر اعتماد اجتماعی در بین دانش‌آموزان پسر و دختر

Sig	درجه آزادی	آماره t	همگنی واریانس		انحراف معیار	میانگین	جنس	متغیر
			Sig	آماره لوین				
۰/۰۰۵	۲۴۸	۲/۸۷	۰/۹۲۱	۰/۰۱	۰/۴۴	۳/۳۲	پسر	اعتماد اجتماعی
					۰/۴۳	۳/۱۲	دختر	

برآورد مقادیر مربوط به آزمون تی مستقل نشان‌دهنده این است که بین دانش‌آموزان پسر و دختر به لحاظ میانگین متغیر اعتماد تفاوت معناداری جود دارد ($\text{Sig} \leq ۰/۰۵$)؛ بنابراین فرضیه پژوهش مبنی بر تفاوت بین دانش‌آموزان پسر و دختر به لحاظ میانگین متغیر اعتماد اجتماعی تأیید می‌شود. به عبارت دیگر میانگین متغیر اعتماد اجتماعی در بین دانش‌آموزان پسر به‌طور معناداری بالاتر از دانش‌آموز دختر برآورد شده است.

فرضیه (۲). متغیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی در بین دانش‌آموزان تأثیر دارد. به‌منظور آزمون این فرضیه از تحلیل رگرسیون خطی دومتغیره استفاده گردید. برآوردهای مربوط به رگرسیون در جدول زیر گزارش شده است:

جدول (۴). برآورد مقادیر رگرسیون مربوط به اثر متغیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی

Model Summary				
مدل	R	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	خطای معیار
	۰/۴۰	۰/۱۶	۰/۱۶	۰/۴۱

ANOVA

مدل	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	Sig

۰/۰۰۱	۳۱/۴۹	۵/۲۰	۱	۵/۲۰	رگرسیون	
		۰/۱۶	۱۶۱	۲۶/۶۱	باقیمانده	
		-	۱۶۲	۳۱/۸۲	کل	
Coefficients						
Sig	T	ضرایب استاندارد	ضرایب غیراستاندارد			مدل
		Beta	خطای معیار	B	α	
۰/۰۰۱	۵/۶۱	۰/۴۰	۰/۰۵	۰/۲۹	۲/۰۷	دین‌داری

بر مبنای مقادیر جدول بالا؛ الف. ضریب تعیین برابر با ($R^2 = 16$) است. با توجه به مقادیر مربوط به حجم اثر شاخص ضریب تعیین این مقدار در حد متوسط است. به عبارت دیگر متغیر دین‌داری در حد متوسط توان تبیین واریانس متغیر اعتماد اجتماعی در بین دانش‌آموزان را دارد. ب. اثر متغیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی برابر با مقدار ($0/40$) $Beta =$ و در سطح ($P \leq 0/05$) معنادار است؛ بنابراین فرضیه پژوهش مبنی بر تأثیر متغیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی تأیید می‌شود. با توجه به مقدار ضریب اثر می‌توان گفت این اثر مستقیم و در حد متوسط برآورد می‌شود. به این معنا که در بین بخش قابل توجهی از دانش‌آموزان افزایش میزان دین‌داری منجر به افزایش اعتماد اجتماعی می‌شود.

فرضیه (۳). اثر متغیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی در بین دانش‌آموزان پسر و دختر متفاوت است.

به‌منظور آزمون این فرضیه از رگرسیون خطی دومتغیره با تعدیل‌گری متغیر جنس استفاده شد. برآوردهای مربوط در جدول زیر گزارش شده است:

جدول (۵). برآورد رگرسیون خطی اثر متغیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی با تعدیل‌گری متغیر جنس

Model Summary					
خطای معیار	ضریب تعیین تعدیل شده	ضریب تعیین	R	مدل	
۰/۴۰	۰/۱۶	۰/۱۷	۰/۴۲	پسر	
۰/۴۰	۰/۱۲	۰/۱۲	۰/۳۷	دختر	
ANOVA					

Sig		F	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	مدل		
۰/۰۰۱	۱۵/۳۱	۲/۴۴	۱	۲/۴۴	رگرسیون	پسر		
		۰/۱۶	۷۲	۱۱/۴۸	باقیمانده			
		-	۷۳	۱۳/۹۲	کل			
۰/۰۰۱	۱۳/۵۱	۲/۲۰	۱	۲/۲۰	رگرسیون	دختر		
		۰/۱۶	۸۷	۱۴/۱۵	باقیمانده			
		-	۸۸	۱۶/۳۵	کل			
Coefficients								
برآورد خودگردان		Sig	T	ضرایب استاندارد	ضرایب غیراستاندارد			مدل
حد بالا	حد پایین			Beta	خطای معیار	B	α	
۰/۴۷	۰/۱۰	۰/۰۰۱	۳/۹۱	۰/۴۲	۰/۰۷	۰/۲۸	۲/۱۹	پسر
۰/۴۵	۰/۱۰	۰/۰۰۱	۳/۶۷	۰/۳۷	۰/۰۷	۰/۲۷	۰/۲۷	دین‌داری دختر

برحسب مقادیر جدول بالا؛ الف. ضریب تعیین مربوط به تأثیر متغیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی در بین دانش‌آموزان پسر و دختر به ترتیب برابر با ($R^2 = ۰/۱۷, ۰/۱۲$) است. با توجه به مقادیر مربوط به حجم اثر شاخص ضریب تعیین این مقدار در بین هر دو گروه پسران و دختران در حد متوسط برآورد می‌شود. به عبارت دیگر متغیر دین‌داری در بین مردان و زنان در حد متوسط توان تبیین واریانس متغیر اعتماد اجتماعی را دارد. ب. اثر متغیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی در بین دانش‌آموزان دختر و پسر به ترتیب برابر با مقدار ($Beta = ۰/۴۲, ۰/۳۷$) و در سطح ($P \leq ۰/۰۵$) معنادار است؛ بنابراین با توجه به مقادیر ضریب تأثیر می‌توان گفت اثر متغیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی مستقیم و در حد متوسط است. به این معنا که در بین بخش قابل توجهی از دانش‌آموزان پسر و دختر افزایش میزان دین‌داری به افزایش اعتماد اجتماعی منجر می‌شود. با این حال با توجه به حد بالا و پایین برآورد خودگردان برای دانش‌آموزان پسر ($۰/۴۷ - ۰/۱۰$) و برای

دانش‌آموزان دختر (۰/۴۵ - ۰/۱۰) و همپوشانی این دو با هم تفاوت معناداری بین دانش‌آموزان پسر و دختر به لحاظ میزان اثر متغیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی وجود ندارد؛ بنابراین، متغیر جنس اثر متغیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی را تعدیل نمی‌کند.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به بررسی تأثیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی در میان دانش‌آموزان شهر مهریز پرداخت. ایده غالب در مطالعات نظری این است که دین‌داری تأثیر مثبت و معناداری بر اعتماد اجتماعی دارد. هرچند برخی نظریه‌پردازان مانند گیدنز بر پیشامدرن بودن ماهیت این تأثیرگذاری تأکید دارند، اما همزمان بر برخی ویژگی‌های خاص جوامع در این فرآیند تأکید می‌کنند. به نظر می‌رسد در جامعه ایرانی با لحاظ ویژگی‌های دینی و فرهنگی آن، با وجود مدرن شدن نسبی، دین‌داری همچنان تأثیر قابل توجهی بر مسائل مختلف از جمله اعتماد اجتماعی دارد. در مطالعات تجربی ماهیت این تأثیرگذاری دارای تفاوت‌هایی است که به نظر می‌رسد به همین ویژگی‌های خاص فرهنگی و اجتماعی بازمی‌گردد. پژوهش‌های تجربی که در داخل ایران انجام شده است عموماً بر تأثیر مثبت و معنادار دین‌داری بر اعتماد اجتماعی تأکید دارند، اما مطالعات تجربی خارج از کشور در برخی موارد این تأثیرگذاری را منفی گزارش کرده‌اند. زمینه و بافت فرهنگی و اجتماعی جوامع غربی و جامعه ایرانی دارای تفاوت‌های قابل توجهی است. جامعه ایرانی عموماً ماهیتی دینی دارد، اما جوامع غربی ماهیتی سکولار پیدا کرده‌اند. همین مسئله سبب شده است که نقش دین‌داری در جامعه ایرانی پررنگ‌تر باشد. دین‌زدایی از نظام آموزشی در غرب سبب شده است که حتی پژوهش‌های قابل توجهی در زمینه تأثیر دین‌داری بر اعتماد اجتماعی در مدارس و در میان دانش‌آموزان انجام نشده باشد.

نتایج کلی پژوهش حاضر بیانگر این بود که دین‌داری بر اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان تأثیر مثبت و معناداری دارد. این نتایج در راستای نتایج برخی مطالعات تجربی پیشین است. قاسمی (۱۴۰۰)، گراشی و همکاران (۱۳۹۷)، پیلتن و جعفری (۱۳۹۳)، دِ آنگلو و همکاران (۲۰۲۳)، کینگ و فارو (۲۰۰۸) از جمله این پژوهش‌ها هستند. نتایج کلی این پژوهش‌ها بیانگر تأثیرگذاری مثبت دین‌داری بر اعتماد اجتماعی است. در مقابل، نتایج این پژوهش در تضاد با نتایج برخی پژوهش‌های پیشین خارجی

قرار دارد. ازیریم و همکاران (۲۰۲۱) به این نتیجه رسیده‌اند که دین‌داری تأثیر معناداری بر اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان نداشته است. آنان حتی معتقدند که تأثیر مشارکت مذهبی (به‌عنوان یکی از ابعاد دین‌داری) بر اعتماد اجتماعی منفی است. هریچ و همکاران (۲۰۲۲) بر نقش دوگانه دین‌داری در اعتماد اجتماعی تمرکز دارند. آنان معتقدند که دین‌داری سبب افزایش اعتماد درون‌مذهبی می‌شود، اما همزمان اعتماد بین‌مذهبی را تضعیف می‌کند.

نتایج پژوهش حاضر به‌طور کلی انطباق بیشتری با ادبیات نظری موجود (در مقایسه با ادبیات تجربی) دارند. همان‌طور که بحث شد، دیدگاه‌های نظری عموماً بر ماهیت تأثیرگذاری مثبت دین‌داری بر اعتماد اجتماعی تأکید دارند؛ هرچند کسانی مانند گیدنز این مسئله را مختص جوامع پیشامدرن می‌دانند. با توجه به میزان تأثیرگذاری متوسط دین‌داری بر اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان، به نظر می‌رسد دیدگاه گیدنز به واقعیت نزدیک‌تر باشد. گیدنز (۱۳۹۲) بر این باور است که در جهان نوین، دین به‌عنوان یک منبع معنایی تأثیرگذار بر اعتماد، کم‌رنگ شده است و جای خود را به قراردادهای اجتماعی و بین‌شخصی داده است. ویژگی‌های خاص فرهنگی و اجتماعی جامعه ایرانی سبب شده است دین همچنان نقش پررنگی در مناسبات اجتماعی داشته باشد، اما همزمان با تحولات فرهنگی، تکنولوژیک و اجتماعی نوین، به نظر می‌رسد این تأثیرگذاری کم‌رنگ‌تر از گذشته شده است. تغییرات نسلی جامعه ایرانی در این زمینه قابل توجه است. دانش‌آموزان عموماً نسلی هستند که با اینترنت و تکنولوژی‌های ارتباطی و دیجیتالی متولد شده و بزرگ شده‌اند. این تکنولوژی‌ها ماهیتی فرافرهنگی دارند که همین امر سبب شده است دانش‌آموزان به‌جای توجه به ویژگی‌های خاص دینی و فرهنگی جامعه ایرانی، به ارزش‌های جهان‌شمول بیشتر تمایل داشته باشند. به نظر می‌رسد تأثیرگذاری متوسط دین‌داری بر اعتماد اجتماعی در میان دانش‌آموزان و کاهش آن نسبت به گذشته به همین مسئله مرتبط باشد. این تبیین را می‌توان مرتبط با دیدگاه گیدنز و کاهش تدریجی تأثیرگذاری دین بر نظام اعتماد همزمان با مدرن شدن جوامع دانست.

با توجه به نقش پررنگ دین در نظام فرهنگی-ارزشی جامعه ایرانی و کارآمدی نسبی آن حتی در عصر مدرن، به نظر می‌رسد لازم است به جامعه‌پذیری دینی دانش‌آموزان در نظام آموزش ایران توجه بیشتری صورت بگیرد. تحولات فرهنگی، تکنولوژیک و ارتباطی نوین سبب شده است نسل نوین ایرانی که دانش‌آموزان بخش بنیادی آن را شکل می‌دهند، بیشتر از قبل به ارزش‌های جهان‌شمول توجه دارند. دین اسلام دارای ارزش‌های اخلاقی و رفتاری جهان‌شمول است که لازم است به این وجه بیشتر از قبل در جامعه‌پذیری دینی دانش‌آموزان در نظام آموزشی ایران توجه شود. احتمالاً رویکردهای سنتی در این زمینه با لحاظ این تحولات، چندان کارآمد نخواهد بود و با تداوم آن‌ها، در آینده شاهد کاهش نقش دین‌داری در نظام اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان خواهیم بود.

منابع

- ادیسی، افسانه و جوشقانی، فاطمه (۱۳۸۶). تأثیر نیروی انسانی مدارس بر اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان منطقه ۲ تهران. *فصلنامه علوم اجتماعی*. ۳(۱۴)، ۱۷-۱.
- افشانی، سیدعلیرضا؛ عسکری ندوشن، عباس؛ فاضل نجف‌آبادی، سمیه و حیدری، محمد (۱۳۸۸). اعتماد اجتماعی در شهر یزد: تحلیلی از سطوح و عوامل. *مجله جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۰(۴)، ۷۴-۵۷.
- اکبری بورنگ، محمد و قوامی راد، زینب (۱۳۹۴). پیش‌بینی اعتماد بین فردی دانش‌آموزان دختر متوسطه شهرستان بیرجند بر اساس جو عاطفی خانواده و جهت‌گیری مذهبی. *مطالعات راهبردی زنان*. ۱۸(۶۹)، ۲۱۱-۱۷۵.
- اکبری بورنگ، محمد و قوامی راد، زینب (۱۳۹۴). پیش‌بینی اعتماد بین فردی دانش‌آموزان دختر متوسطه شهرستان بیرجند بر اساس جو عاطفی خانواده و جهت‌گیری مذهبی. *مطالعات راهبردی زنان*. ۱۸(۶۹)، ۲۱۱-۱۷۶.
- پیلتن، فخرالسادات و جعفری، مرضیه (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر اعتماد دانش‌آموزان مقطع متوسطه به معلمان خود در شهرستان گراش. *پژوهش‌های جامعه‌شناختی معاصر*. ۸(۲)، ۱۸۲-۱۶۳.

- حسینی، محمود؛ هاشمی، سید احمد و باقری، مهدی (۱۴۰۰). بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه شهر تهران. *مجله توسعه آموزش جندی‌شاپور اهواز*. ۱۲(۱)، ۴۶۴-۵۷۴.
- حشمت‌یغمایی، محمدتقی (۱۳۸۰). دین‌داری نوجوانان و عوامل مؤثر بر آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.
- خبرگزاری ایسنا (۱۴۰۳)، نزدیک شدن مهریز به نقطه بحرانی کمبود نیروی کار. قابل دسترسی در: n23isna.ir/xdR
- دورکیم، امیل. (۱۳۸۳). *صورت‌بنیانی حیات دینی*. ترجمه باقر پرهام. تهران: مرکز رشید، فاطمه. (۱۳۹۳). بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و انواع دین‌داری بین دانش‌آموزان راهنمایی ناحیه ۳ کرج سال ۱۳۹۲. *مطالعات جامعه‌شناسی ایران*. ۴(۱۲)، ۷۷-۸۹.
- زارع کاریزی، فاطمه. (۱۳۸۸). رابطه بین دین‌داری و سرمایه اجتماعی در بین دانش‌آموزان دبیرستانی شهر بابلسر. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی. دانشگاه مازندران، گروه علوم اجتماعی.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان یزد (۱۴۰۳). *سالنامه آماری استان یزد ۱۴۰۱*، تهران، سازمان برنامه و بودجه کشور.
- سراج‌زاده، حسین و پویانفر، محمدرضا (۱۳۸۷). بررسی رابطه دین‌داری با احساس آنومی و کجروی در میان نمونه‌ای از دانشجویان. *مجله مسائل اجتماعی ایران*. ۱۶(۶۳)، ۷۱-۱۰۵.
- فلاحی، زهرا؛ کوچک‌انتظار، رؤیا و صادقی‌افجه، زهره (۱۳۹۹). مدل‌یابی اعتماد اجتماعی بر اساس هوش اجتماعی، هویت اجتماعی و انزوای اجتماعی در دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه شهر تهران. *روانشناسی اجتماعی*. ۸، ۲۱۹-۲۰۹.
- قاسمی، بهروز. (۱۴۰۰). بررسی عوامل مؤثر بر اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان شهرستان درگزین. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی. دانشگاه پیام نور، واحد همدان.
- کاظمی‌گراشی، فوزیه؛ حضرتی‌صومعه، زهرا؛ کریمی، مجید رضا (۱۳۹۷). مطالعه جامعه‌شناختی تأثیر دین‌داری بر سرمایه اجتماعی جوانان (مورد مطالعه: دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم شهرستان لارستان سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶). *مطالعات راهبردی ورزش و جوانان*. ۱۷(۴۲)، ۱۶۵-۱۸۶.
- کلمن، جیمز. (۱۳۹۰). *بنیادهای نظریه اجتماعی*. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نشر نی.

- کوزر، لوئیس آلفرد. (۱۳۹۸). *زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی*. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: نشر علمی
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۷). *جامعه‌شناسی*. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نشر نی
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۹۲). *پیامدهای مدرنیّت*. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: نشر مرکز.
- محسنی تبریزی، علیرضا و شیرعلی، اسماعیل. (۱۳۸۸). عوامل مؤثر بر اعتماد اجتماعی دانشجویان ایرانی خارج از کشور: موردپژوهشی دانشگاه‌های کشور آلمان. *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*. ۵۲، ۱۷۶-۱۵۱
- مزینانی، مریم؛ حضرتی صومعه، زهرا و کاشانی، مجید (۱۳۹۸). بررسی جامعه‌شناختی تأثیر گروه‌های مرجع بر اعتماد اجتماعی (مطالعه موردی، دانش‌آموزان دوره متوسطه مدارس تیزهوشان شهر تهران). *سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت*. ۳(۲)، ۲۳۲-۲۲۳.
- مؤمنی، مریم؛ خواجه‌نوری، بیژن؛ هوشیار، آزاده (۱۳۹۴). بررسی رابطه دین‌داری و امیدواری اجتماعی در دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه شهر شیراز. *جامعه‌شناسی کاربردی*. ۲۶(۳)، ۲۰۸-۱۹۵.
- نصوحیان، محمدمهدی. (۱۳۸۷). نقش اعتماد متقابل حکومت و مردم در روند توسعه سیاسی. *راهبرد یاس*. ۱۴، ۱۸۰-۱۶۵
- همیلتون، ملکم. (۱۳۸۱). *جامعه‌شناسی دین*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: موسسه انتشاراتی فرهنگی تبیان.
- یزدخواستی، بهجت و همتی، رضا (۱۳۸۸). بررسی میزان اعتماد دانش‌آموزان به معلمان و راهکارهای ارتقاء آن: نمونه موردی آموزشگاه‌های متوسطه شهر زنجان. *فصلنامه تعلیم و تربیت*. ۹۹، ۹۶-۶۹.
- Adams, K. S., & Christenson, S. L. (2000). Trust and the family-school relationship examination of parent-teacher differences in elementary and secondary grades. *Journal of school psychology, 38*(5), 477-497.
- Adams, K. S., & Christenson, S. L. (2000). Trust and the family-school relationship examination of parent-teacher differences in elementary and secondary grades. *Journal of school psychology, 38*(5), 477-497.
- Anheier, H. K., & Toepler, S. (Eds.). (2009). *International encyclopedia of civil society*. Springer Science & Business Media.
- Bolstad, R. (2012). Principles for a future-oriented education system. *New Zealand Review of Education, 21*, 77-95.

- Chen, P., & Vazsonyi, A. T. (2013). Future orientation, school contexts, and problem behaviors: A multilevel study. *Journal of youth and adolescence, 42*, 67-81.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American journal of sociology, 94*, S95-S120.
- D'Angelo, M. J., Café, M. V., & Rocha, R. G. (2023). Impacts of parents' and guardians' trust in confessional schools on students' perceived performance and spirituality. *International Journal of Educational Management*.
- Ebstyn King, P., & Furrow, J. L. (2008, August). Religion as a resource for positive youth development: religion, social capital, and moral outcomes. In *Meeting of the Society for Research in Child Development, Apr, 2001, Minneapolis, MN, US; A previous version of this article was presented at the aforementioned conference.* (No. 1, p. 34). Educational Publishing Foundation.
- Ezirim, G. E., Mbah, P. O., Nwagwu, E. J., Eze, I. C., Nche, G. C., & Chukwuorji, J. C. (2021). Trust and trustworthiness in a sub-Saharan African sample: Contributions of personality and religiosity. *Social Indicators Research, 153*, 1087-1107.
- Flanagan, C. A., & Stout, M. (2010). Developmental patterns of social trust between early and late adolescence: Age and school climate effects. *Journal of Research on Adolescence, 20*(3), 748-773.
- Giddens, A. (1992). *The Consequences of Modernity*. Cambridge Polity Press.
- Hargie, O. D., Dickson, D. A., & Rainey, S. (2002). Religious difference, inter-group trust, attraction, and disclosure amongst young people in Northern Ireland. *International Journal of Adolescence and Youth, 10*(3), 213-235.
- Ho, E. S. (2007). Building trust in elementary schools: The impact of home school community collaboration. *International Journal about Parents in Education, 1*(0), 08-20.
- Kurnianingsih, S., Yuniarti, K. W., & Kim, U. (2012). Factors influencing trust of teachers among students. *International Journal of Research Studies in Education, 1*(2), 85-94.
- Lundåsen, S. W., & Trägårdh, L. (2013). Social trust and religion in Sweden: Theological belief versus social organization. In *Religion and civil society in Europe* (pp. 109-124). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Lundberg, E., & Abdelzadeh, A. (2019). The role of school climate in explaining changes in social trust over time. *Scandinavian Journal of Educational Research, 63*(5), 712-724.

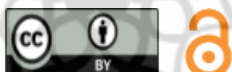

- Papanis, E., & Roumeliotou, M. (2007). Can social trust and participation be reinforced through education? Empirical data from Greece. *Journal of Education and Human Development*, 1(2).
- Putnam, R. D. (2015). Bowling alone: America's declining social capital. In *The city reader* (pp. 188-196). Routledge.
- Shubert, J., Wray-Lake, L., & McKay, B. (2020). Looking ahead and working hard: How school experiences foster adolescents' future orientation and perseverance. *Journal of Research on Adolescence*, 30(4), 989-1007.
- Sztompka, p. (1999). *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge University Press.
- Taylor, P., Funk, C., & Clark, A. (2007). Americans and social trust: Who, where and why. *A Social Trends Report*, 1-10.
- Wang, D., & Fletcher, A. C. (2016). Parenting style and peer trust in relation to school adjustment in middle childhood. *Journal of Child and Family Studies*, 25, 988-998.

COPYRIGHTS

© 2023 by the authors. Licensee Advances in Sociological Urban Studies Journal. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی